

Johannes Hellners memoarer

24
19

JOHANNES HELLNER (1866—1947) var knappast under något skede av sitt liv en offentlig person i den meningen att han var känd av en större allmänhet och ägde en utbredd popularitet, men utan tvivel hörde han under många år till de mest verksamma, inflytelserika och uppskattade gestalterna inom svensk politik och ekonomi. Den första hälften av hans liv innefattade en sällsynt snabb och framgångsrik, men tämligen konventionell juridisk karriär: tingsmeritering, docentur, lagbyråchef, sekreterare vid Karlstadskonferensen 1905, konsultativt statsråd i Staaffs första ministär 1905—1906, därefter justitieråd. Det var sedan Hellner efter ett år begärt avsked från högsta domstolen som hans verksamhet blev exceptionellt omväxlande och omfattande. Han var i första rummet affärsjurist med anknytning till en rad stora företag, men därjämte utredare i statens tjänst (processreform, tobaksmonopol), delegat i Haag, riksdagsman under två korta perioder, handelsförhandlare i London under första världskriget, utrikesminister i Edéns regering 1917—1920.

Edéns regering i statsrådsberedning 1918. Till vänster om Nils Edén sitter Johannes Hellner. De stående är från vänster: Bror Petréén, Erik Agabus Nilson, Östen Undén, Erik Palmstierna, Alfred Petersson i Påböda, Axel Schotte, Fredrik Thorsson, Värner Rydén och Eliel Löfgren.

Då Hellners efterlevande familj genom överbibliotekarien Wilhelm Odelberg nu låtit utge hans memoarer (*Minnen och dagböcker*, Norstedts, 42:—) har en stor tjänst gjorts den historiska forskningen och det historiska intresset. Memoarerna rör sig till stor del inom politiskt och ekonomiskt centrala områden och innehåller källmaterial av betydande värde. Men trots att det i huvudsak är minnen från arbetet som här samlats, är boken rolig och i många partier verkligen medryckande. Med den klarhet, koncentration och precision som gjorde Hellner till en stor jurist för enas älskvärd ironi, sinne för lustiga och egenartade episoder och, om också mera sparsamt, en välgörande irritation och ilska. Denna stillsamma men inte temperamentslösa finesse, detta okonstlade behag — lika fritt från skryt som från ostentativ anspråkslöshet — är så vinnande att läsaren efter hand blir fäst vid författaren.

Bristen i boken är att den, bortsett från ett par idylliska barndomskapitel, ger ganska litet om Hellners utveckling, bildning och idéer. Man får knappast veta något om vad han läste — jag tror Heine är den ende författare som blir nämnd — eller vad han tänkte utom i de sakfrågor som förelåg till handläggning eller debatt. Denna brist är vanlig i svenska memoarer — Wigforss utgör ett undantag och blir delvis därför så ovanligt fängslande.

Till det från politisk synpunkt viktigaste i boken hör redogörelserna för de motsättningar och intriger som ledde till de Staaffska regeringarnas avgång, eller om man så vill avskedande, 1906 och 1914. I allt väsentligt stöder Hellner den mot kungamaktens uppträdande kritiska uppfattning som inom den vetenskapliga forskningen främst hävdats av professor Axel Brusewitz och som väl numera är tämligen allmänt godtagen.

Detta utesluter inte att Hellners karaktäristik av Staaff innefattar både klander och beröm. Liksom många andra framhåller Hellner den liberale ledarens otillgänglighet, enstörighet och bristande förmåga att umgås med folk. Under sin första regering påstas Staaff ha visat "likgiltighet för att ej säga ohövlighet" mot dåvarande kronprinsen, sedan kung Gustaf V och Hellner erinrar sig särskilt ett tillfälle då Staaff utan motivering underlåtit att svara på en av kronprinsen i konseljens framställd fråga. Kronprinsen blev sårad, och episoden stannade i hans minne, skriver Hellner. Här måste som vanligt frågan ställas om och i vad mån Staaffs uppträdande var en reaktion mot kronprinsens notoriska opålitlighet, intrighetsfulla och begränsade sakliga kompetens. Klart står att de kungliga redan vid detta tillfälle arbetade för att få bort Staaff och som personliga rådgivare anlitade ministärens fiender; starka skäl talar också för antagandet att två medlemmar av regeringen, Trolle och Tingsten, var verksamma i intrigspelet mot statsministern och hans lojala kolleger. Hellners sammanfattning av läget vid Staaffs avgång innehåller skarpa anmärkningar. "Jag kan ej tillbakahålla den reflexionen, att kungens och kronprinsens handlingsätt gentemot Staaff och regeringen var föga konstitutionellt. Det torde vara exempelöst i modern tid åtminstone, att en konstitutionell monark avböjer att låta en regeringschef utveckla sin uppfattning om ett politiskt läge och dess krav samt låter bilda en ny regering, innan den gamla ens antytt avsikt att avgå, och utan att den vetat om saken. Det hade först och främst till följd att Staaff i framtiden blev vida mera radikal än tidigare och ledde det liberala partiet mer och mer åt vänster. Det skärpte vidare motsättningen mellan partierna, ja det stegrade den till hätskhet, och det är min bestämda mening att däri låg den yttersta orsaken till försvarsfrågans olyckliga utveckling i vårt land." Även

om Hellners uttalanden om följden av kungamaktens uppträdande kanske är överdrivna, synes hans kritik av detta uppträdande oemotsäglich.

Hellners dagboksanteckningar från tiden före och under Borggårdskrisen har redan publicerats och diskuterats i docent Ny-mans avhandling "Högern och kungamakten 1911—1914". Under denna tid hörde Hellner i samverkan med Louis de Geer till kungens rådgivare, han avrörde oavtligt från en brytning med regeringen Staaff. Sjutton år efter krisen nedskrev emellertid Hellner några reflexioner om dess innebörd. Han hävdar "att kungens omedgörlighet i fråga om talets (borggårdstalets) lydelse berodde på att han ville begagna tillfället att bli kvitt Staaff och att han ej trodde på, att det skulle bli omöjligt att bilda en annan liberal ministär, såsom de Geer och jag framhöllo". I fråga om Staaffs krav på ett löfte av monarken att ej offentligt yttra en mening utan regeringens hörande ger Hellner "Staaff rätt i hans uppfattning: en konstitutionell monark kan ej hålla ett tal för offentligheten, som ej är gillat av hans

Johannes Hellner från tiden i lagbyrån 1899—1904.

regering". Hellner påpekar med rätta det egendomliga i att denna princip 1914 framfördes eller åtminstone framställdes som en nyhet, trots att den är en konsekvens av regeringens konstitutionella ansvar.

Den erfarenhet Hellner fått av den kunglige intrigörens taktik var en orsak till att han vid inträdet i ministären Edén 1917 ställde ett egendomligt villkor. I påda de Staaffska regeringarna påde Gustaf V sökt anlita utrikesministern "till att söka påverka regeringen i frågor, där hans uppfattning ej kunde förlika sig med regeringens"; med Trolle hade han framgång, inte med Ehrensvärd. Innan Hellner antog utrikesministerposten under Edén anhöll han därför — och för att trygga sin ställning som opolitisk departementschef — om kungens godkännande av en förklaring att han, Hellner, "moraliskt och inför Eders Majestät" ej skulle ha ansvar för ärenden utanför det egna departementet.

Memoarerna ger intrycket att Hellner med vänlighet och överseende betraktade sina medmänniskor. Mot denna bakgrund framträder starkt att han kände ovilja, för att inte säga moraliskt förakt, mot några ledande politiker och ämbetsmän, i första rummet Hjalmar Hammarskjöld och Arvid Lindman. Även i dessa fall är det den bristande pålitligheten och benägenheten för intriger som — jämte den hänsynslösa maktlystnaden — gjorde Hellner bitter. De direkt utsagda eller implicerade anklagelserna, med de engelska handelsförhandlingarna som huvudsaklig bakgrund, är så

allvarliga att en ingående diskussion på grundval av alla tillgängliga aktstycken borde komma till stånd. Det bör betonas att professor Gihl i sitt stora arbete om vår utrikespolitik under första världskriget betraktar Hammarskjölds verksamhet med samma hårda kritik.

I regel ger Hellner inte mera ingående karaktäristiker. De väsentliga undantagen är anteckningar om Eric Trolle och Lars Tingsten, delvis tillkomna i anslutning till dessa båda kollegers begravningar (1934 och 1937). Det

är små festliga porträtt, målade med munterhet och kraft. I fråga om min farbror Lars Tingsten må det tillåtas mig att göra ett par tillägg. Tingsten hade "sällsynt dåliga nerver", ett "skropligt nervsystem", skriver Hellner; som bevis nämns nedslagenhet och vredesutbrott. De använda formuleringarna synes inte adekvata; jag tror det är riktigare att tala om temperamentsfullhet och framför allt ovanlig argisinthet och häftighet. Det påstas också att Tingsten söp hårt. Det må vara sant, ehuru jag på den punkten inte

kan åberopa direkt erfarenhet — efter femtifem år var han relativt nykter. Som exempel på tidens vilda seder vill jag nämna att Tingsten gärna berättade om hur han och ett par andra statsråd läste in statsminister Lindman under en viktig kvällsdebatt i riksdagen på grund av att han var oroadt berusad. På Tingstens begravning fick Hellner till sin förvåning höra att den avlidne varit "ermycket from man". Det var nog många som var förvånade öve den uppgiften. Fromheten inträdde säkerligen på ett ytterst sent stadium.

HERBERT TINGSTEN